

Tvärtom ha de många betydande tonsättare strax före och under deras egen tid, vilka vi numera lära känna och värdera i allt högre grad, (en Telemann i Hamburg, en Hasse i Dresden, en Domenico Scarlatti, en Rameau i Paris, en Purcell i London o.s.v.) först i och med Bach och Händel åter blivit levande musikaliska personligheter.

Varpå beror denna skillnad? Svaret kan ej bli annat än detta: medan Wagners konst i sin oerhörda självhävdelse och intensiva subjektivism ej kan tåla någon annan vid sin sida, förmå även mindre betydande tonmästare att göra sig gällande i skyddet av Bachs och Händels konst, som ger dem sitt berättigande, sin rätta förklaring och sin tillbörliga plats. Kanske är det också så med all *stor konst*, att den ej förkväver och trycker utan förklarar och bereder plats. Med makten av sin överlägsna andekraft segrar den och intar sin fasta ställning, i namn av sin ödmjukhet och sin människokärlek stöder den och övergjuter med sitt ädla skimmer de alster, vilkas skapare velat mera än de kunnat. Även här förnimma vi inom andens värld den »prestabilerade harmoni», varom Leibnitz talar i sin av musikalisk intuition genomandade lära om den harmoniska världsbilden.

C.-A. Moberg.

Den liturgiska rörelsen inom de lutherska kyrkosamfunden i Förenta Staterna.

I de första årgångarna av denna tidskrift möta ett flertal uppsatser, som behandla de liturgiska och kyrkomusikaliska reformsträvandena inom den västerländska kristenheten.¹⁾ Att dessa översiktliga framställningar efter hand upphöra torde icke endast höra samman därmed, att läsekretsen redan blivit orienterad inom den problemkrets, det här rör sig om, utan kan även betraktas som ett vittnesbörd om den förändring, som faktiskt inträtt i den liturgiska diskussionen under de allra senaste åren. Att i detta sammanhang giva en mera detaljerad översikt av den liturgiska rörelsens hittillsvarande historia torde icke vara nödvändigt i stället hänvisas till ovan nämnda uppsatser i denna tidskrift, däremot kunna några allmänna erinringar vara lämpliga. Först må då framhållas, att det aktiva liturgiska intresse, som under de närmaste tio åren efter världskriget framträder både i den romerska kyrkan och hos de reformerade kyrkosamfunden, icke är att anse som en ny och alldeles originell företeelse utan snarare som ett, av de särskilda tidsomständigheterna betingat, förnyat och

¹⁾ Se denna tidskrift årg. 1 s. 10 ff., s. 105 ff., årg. 2 s. 114 ff., även s. 104 ff.

mera intensivt uppblussande av en rörelse, som, om vi se till dess djupaste rötter, snart skulle kunna fira sin första sekularfest.¹⁾ Den liturgiska rörelsens interkonfessionella karaktär med hänsyn till dess förekomst är med det sagda redan betonad, men det är klart, att dess framträdande måste i åtskilligt bli olika på romerskt håll och i de reformerade samfundet. Drivkraften var väl densamma: tidens andliga nöd, och det botemedel man sökte likaså: ett återupplivande av den kristna gudstjänstens betydelse för de stora skarorna, men under det att man på romerskt håll kunde samla sig omkring uppgiften att söka göra den förefintliga liturgien förstäelig och levande för folket — en pedagogisk uppgift alltså²⁾ — måste man mångenstädes inom protestantismen genom skapandet av nya gudstjänstformer söka komma tidens krav till mötes. Särskilt inom den tyska evangeliska kristenheten blev floran av riktningar och förslag synnerligen rik. De två ytterlighetsvägarna kunna angivas så: å den ena sidan utgår man från den lutherska eller västerländska »normaltypen» och söker genom samlandet av historiskt material få fram en gudstjänstordning, som svarar mot den föreställning man har om det liturgiskt riktiga, å den andra sidan utgår man från vad som kallas den moderna människans behov och söker genom en ofta mycket godtycklig blandning av gammalt och nytt skapa något, som menas skola tillfredsställa dessa behov. I båda fallen ha resultaten blivit föga livsdugliga, därför att man ställt sig utanför den levande traditionen. Att en viss avmattning i den liturgiska rörelsen på senare år inträtt torde förutom av vissa yttre omständigheter (bl. a. det politiska högtrycket i flera stater, och den avspänning som parlamentsbeslutet i fråga om den reviderade Common Prayer Book faktiskt medförde) framförallt bero därpå, att man alltmera börjar inse, att det viktigaste ej är stora reformer utan ett fördjupat inträngande i och troget brukande av det givna. En de »varsamma revisionernas» och de måttfulla förslagens tid synes vara inne.³⁾

Vända vi så blicken från Europa till den nordamerikanska kontinenten, blir bilden i viss mån en annan. Icke i den meningen att

¹⁾ Se vidare W. Birnbaum Die kathl. liturg. Bewegung, Gütersloh 1926, G. Mensching Die liturg. Bewegung in der evang. Kirche, Tübingen 1925 samt Allwohn denna tidskr. 2 s. 114.

²⁾ »Si les catholiques n' avaient pas perdu le sens de la tradition, il ne serait pas aujourd' hui necessaire de faire leur éducation liturgique». Mlle. Baud i Liturgia, Encyclopedie populaire des connaissances liturgiques. Paris 1930.

³⁾ Kungl. Maj:ts uppdrag till Ärkebiskopen ang. en varsam revision av Kyrkohandboken. Se även Marstrander Revision av vår Gudstjeneste, Kirke og Kultur okt. 1935. Här kan även nämnas A. G. Hebert Liturgy and Society. Lond. 1935, där den liturgiska rörelsens problem tages upp till behandling, Idealet blir här ej nya former men ett återupplivande av den söndagliga komunionen i sockenkyrkan. För återuppbyggandet av en tysk mässa i den tyska evang. kyrkan talar Schnieber i Monatschrift für Gottesdienst und kirchliche Kunst 1934 s. 219 f.

ett ökat intresse för liturgiska ting, där skulle saknas. »Över hela linjen förmärkes hos kyrkosamfunden i Förenta Staterna, såvidt jag kunde finna, en tydlig dragning till ökad helgd och andakt och därmed till fastare och högtidligare former för gudstjänsten. Liturgien kommer till sin rätt, där den funnits och varit ringaktad», skriver Ärkebiskop Söderblom efter sin Amerikafärd 1923.¹⁾ Men under det att 1920-talet i här avhandlade frågor kan sägas ha varit en den kraftiga anspänningens tid för de europeiska kyrkosamfunden och, som ovan antytts, i viss mån bildar en epok, är samma tid i de nordamerikanska samfunden mera utmärkt av växande intresse och djupare förståelse än av mångahanda reformförslag och därtill hörande litteratur. Huru detta intresse framträder inom de lutherska samfunden i Förenta Staterna är det, vi i det följande skola söka att lära känna, i den mån det låter sig göra genom tillgänglig litteratur. Att med blott litterära hjälpmedel söka göra sig en bild av en samtida rörelse är alltid vanskligt, svårigheterna bli ej mindre, då det gäller amerikanska förhållanden. Så måste det följande till största delen bli ett antal notiser.²⁾

Även om vi i detta sammanhang ej kunna gå närmare in på lutherdomens historia i Förenta Staterna, må dock erinras om, att det finnes en ärevördig sådan och att denna historia också är den lutherska gudstjänstens historia på amerikansk botten.³⁾ Värdiga kyrkobyggnader och värdiga gudstjänstformer, trohet mot ärvda bruk men därför också en stor olikhet i bruk mellan anhängare av samma konfession (50 olika slags psalmböcker bland 12,000 tyska emigranter,⁴⁾ det är 1700-talets kyrka. 1800-talet utmärkes av unionsförsöken mellan de olika lutherska samfunden, av utbrytningarna, av det stora folktillskottet och de nya samfundsbildningarna. Den första större sammanslutningen under detta århundrade, Generalsynoden, tillsatte redan 1825 en kommitté för att utarbeta bl. a. en liturgi på engelska, som förebild anvisades Pennsylvania-synodens tyska liturgi. Därför, att förebilden hämtats från den äldsta tyska synoden, har det sagts, att den nya liturgien på engelska i strängaste mening var den amerikanska lutherska kyrkans liturgi.⁵⁾ Från denna utgångspunkt har sedan

¹⁾ Nathan Söderblom Från Upsala till Rock Island, Uppsala 1924, s. 256.

²⁾ För det aktuella materialet till den senare delen av denna uppsats ävensom för i brev lämnade upplysningar har förf. att tacka Rev. Evald Lawson vid Trinity Lutheran Church, New York. Pastor Lawson, som är svenskättling, har bl. a. visat sitt intresse för sina fäders kyrka därigenom att han till engelska överflyttat ett parti av Biskop Auléns herdabrev (publicerat i den engelska The American Church Monthly, sept. 1934).

³⁾ För den rent kyrkohistoriska utvecklingen se Gunnar Westin Protestantismens historia i Amerikas Förenta Stater, Sthlm. 1931, och Remensnyder, Youngert och Sandt Evangeliskt-lutherska kristenheten i Amerika (serien Kyrkans enhet), Uppsala 1920.

⁴⁾ Remensnyder a. a. s. 27.

⁵⁾ J. F. Krueger The lutheran liturgy and life, The Wittenberg Bullentin, vol. 27 no. 8, Springfield, Ohio 1930, s. 18.

utvecklingen gått genom olika svårigheter fram till den för de tre stora lutherska samfundet gemensamma Common Service, framdriven av önskan, att man måtte få en verkligt luthersk gudstjänstordning, (kraven hade skärpts i det stycket) och att enhet mellan de lutherska måtte komma till stånd. Common Service blev också en enhetens tjänare. Men vid allt detta ville man också låta den liturgiska frihetens princip få komma till sin rätt. Den församling, som ej önskade begagna den fullständiga formen för gudstjänsten (komponerad genom ett jämförande studium av 1500-talets tyska lutherska agendor med utgångspunkt i Formula missæ) hade full rätt att använda en enklare form.¹⁾ Så finna vi i den amerikanska lutherdomen alla typer representerade från den stränga liturgiska observansen till ett oliturgiskt gudstjänstliv. Ett par exempel må belysa detta.

Den svenske prästen i den amerikanska episkopalkyrkan Gustaf Unonius berättar, hur han en gång besökte en prydlig luthersk kyrka i en tysk kolonisering. I sakristian fann han både prästrock och mässkjorta. Ovan altaret var ett krucifix placerat och själva altaret var höjt över golvet. Han frågade sin ledsagare, om ej amerikanerna i trakten gjorde några anmärkningar över kyrkans utstyrelse och över de vid gudstjänsterna brukade ceremonierna, och fick till svar, att så nog var förhållandet men, »då de få höra att vi äro lutheraner, säga de ingenting därom.»²⁾ Och Remensnyder berättar, huru under hans första år som ung präst i Generalsynodens tjänst ingen liturgi användes, ej heller förekom prästkappa. Den andliga typ, som då härskade i Generalsynoden, belyses också därav, att Remensnyder fick i uppdrag att leda en »gråtbänksväckelse».³⁾ Dessa båda exempel äro hämtade från något olika tidpunkter under det sista århundradet men de ge oss tillsammans en bild av bredden och skiftningarna i amerikansk lutherdom.

Så komma, i synnerhet efter århundradets mitt, skarorna från Norden. Deras ankomst blev ej liktydig med ett ökande av de ovan nämnda organisationernas medlemsantal. I stället bildade de, som känt är, nya, nationellt präglade samfund. Även beträffande dessa samfund få vi nöja oss med några antydningar om deras gudstjänstliv. För Augustanasynodens och de norska synodernas historia må hänvisas till den tillgängliga litteraturen.⁴⁾ Då man, som

¹⁾ Krueger a. a. s. 19 f.

²⁾ Gustaf Unonius Minnen från en sjuttonårig vistelse i Nordvestra Amerika, vol. 2 Upsala 1862, s. 199.

³⁾ Remensnyder a. a. s. 66.

⁴⁾ Anna Söderblom Svenska kyrkan och Svensk-Amerika, Vår kyrka IV, Sthlm. 1926, Emigranterna och kyrkan. Brev utg. av G. Westin, Sthlm. 1932 samt Norlie Norsk-lutherske Menigheder i Amerika 1843—1916, Minneapolis 1918. Ett vidlyftigt men ordnat huvudsakligen personhistoriskt material till dansk, norsk och svensk kyrkohistoria i U. S. A. finnes hos R. Andersen Den danske Kirke og Episcopalkirken, New York 1920 och dens. Banebrydere for Kirken i Amerika, Brooklyn 1923.

riktigt är, framhåller de nordiska synoderna, som barn av den stora väckelsen, är det ej sällsynt, att man därav drager den slutsatsen, att de intogo en likgiltig eller överlägsen hållning till den fäderneärvda gudstjänstordningen. Detta kan dock knappast sägas ha varit förhållandet, man har tvärtom ett intryck av, att troheten mot hemkyrkans ordningar varit större, än man av flera orsaker kunnat vänta. Att å andra sidan bekännelsen, tron och förkunnelsen intogo platsen framför en strängare liturgisk observans, bör ej förvåna, om man betänker de särskilda uppgifter de första prästerna ställdes inför. Det kan även vara skäl att erinra om vad Norlie på tal om dessa förhållanden anför beträffande de norska församlingarna: »de hade ofta ej kyrka och altare». ¹⁾ I de brev från grundläggandets tid, Westin utgivit, saknas ej vittnesbörd om denna strävan att följa hemlandets bruk. Så skriver T. N. Hasselquist till Per Wieselgren och ber honom skaffa ett exemplar av det »nya handboksförslaget», vilket han säger sig följa ifråga om vigsel-, installations- och ordinationsritualen. ²⁾ Hasselquist kommer också i ett annat sammanhang in på en jämförelse mellan handboksförslagen av 1854 och 1856 och beklagar att det förra, »hvilket var allt för gammalt christligt» måst vika för det senare. Från Ullman erhöll Hasselquist dennes Liturgik och den uppfattning av kulten, som där möter, kan ej ha verkat stötande på honom, ty han tager själv initiativet till Ullmans kallande till professor vid synodens seminarium och han berättar att »utnämningen skedde ej blott enhälligt utan nästan med entusiasm». ³⁾ Att allteftersom förhållandena stadgade sig kyrkobyggnaderna blevo bättre och mera motsvarande sitt ändamål är naturligt, likaså att stil och anläggning influerades av de rådande förhållandena och den nya omgivningen. Kyrklig konst framförallt i form av altartavlor önskade man gärna. Lawson omtalar i en uppsats i den jubileumsskrift, som utkommit till Augustana-synodens 75 års jubileum 1935, huru den kände skalden Carl Sandburg i ett samtal erinrat om den gamla kyrkan i sin födelsestad Galesburg, där han hört Hasselquist predika. »Jag kan ännu se dem för mig, tavlorna med Moses mottagande Lagen och med Elia på berget. De voro verkliga frescer och typiskt amerikanska. Det är skada att vi ha förstört sådana saker.» En av de flitigaste kyrkodekoratörerna från förra seklet var Olof Grafström, som 1875

¹⁾ Norlie a. a.

²⁾ Emigranterna och kyrkan s. 229. Brevet är daterat maj 1869. Det åsyftade handboksförslaget torde vara det 1856 tryckta, varur genom beslut av 1868 års kyrkomöte bl. a. just ordinations- och installationsritualen infördes i kyrkohandboken. Se Rodhe Svenskt gudstjänstliv s. 23.

³⁾ Emigranterna och kyrkan ss. 229, 353, 366 och 395. Att man på sina håll likväl kände en viss osäkerhet inför Ullmans liturgiska arbete, visar ett brev från Hasselquists efterträdare som Augustana colleges rektor O. Olsson till den förre, vari det efter skildringen av en romersk festmessa i Karlsbad heter: »Ullman måtte väl ej hava upptagit någonting dylikt i sin Liturgik» a. a. s. 502.

gjorde sitt inträde vid Akademien i Stockholm. Han har gjort omkring 300 altartavlor av vilka flertalet finnas i synodens kyrkor.¹⁾

1894 fick vår kyrka en kyrkohandbok och följande år antog Augustana-synoden en egen agenda, som närmast är att anse som en lätt förändrad version av den just fastställda svenska. Denna svensk-amerikanska kyrkohandbok blev föremål för en granskning av Oscar Quensel. Han är på det hela taget nöjd med densamma. Bland gjorda detaljändringar hälsar han med gillande föreskriften, att prästen även då trosbekännelsen läses skall stå vänd mot altaret. I sin kommentar till vårt högmässoritual yrkar han, att denna föreskrift måtte bli införd också där. Däremot ogillar han bestämt, att skriftermålet inlemmas i högmässan, som bekant är den ordningen numera lagligen möjliggjord även i vår kyrka.²⁾ En nyhet i Augustanas handbok, som kom att väcka en del bekymmer, var formuläret för intagning i församlingen, vilket man från episcopalt håll ville tolka som krav på omkonfirmation. Synodens trofaste vän Biskop von Schéele har behandlat frågan och kommit till det resultatet, att den framkastade beskyllningen saknar berättigande.³⁾ I sin redan nämnda granskning säger Quensel: »Skrudar och mässhakar tyckas vara okända för svensk-amerikansk kyrkopraxis. Ätminstone nämnes om dem intet.» Detta är i huvudsak riktigt och därtill kan läggas att ej heller prästkappan brukas. Däremot användes den svenska prästrocken, varjämte Luther-rocken på sina håll brukas.⁴⁾ Lawson berättar i sin ovan nämnda uppsats i jubileumsskriften om det uppseende en viss pastor Pehrson i Boston väckte genom att påskdagen 1867 uppträda i en mässhake, han erhållit som gåva. »Men det dröjde ej lång tid förr än den föga lyckosamme Pehrson försvann och mässhaken försvann tydligen med honom». Detta torde vara den enda skruden i äldre tider inom synoden (till vilken P. dock aldrig hörde).⁵⁾ Till slut må anmärkas att 1895 års Handbok innehöll noter för mässningen (Quensel) samt att den svenska psalmbok, som redan tidigare vunnit insteg i synoden, var den Thomander-Wieselgrenska upplagan. Ett flertal andra sångsamlingar ha därjämte varit i bruk. Frågan om en psalmbok för de engelsktalande församlingarna ha först på senaste år fått sin slutgiltiga lösning.⁶⁾ Sammanfattande kunna vi säga, att synodens gudstjänstliv utmärkes av trohet mot moderkyrkans ordning i konstruktionen men skiljer sig därifrån genom det friare utförandet.⁷⁾

Den första sammanslutningen bland Amerikas lutheraner med

¹⁾ After Seventy-five Years, Rock Island, Ill., 1935 s. 131 f.

²⁾ Kyrklig Tidskrift 1896, s. 174 ff.

³⁾ Kyrklig Tidskrift 1897, s. 225 ff.

⁴⁾ Enl. medd. av Pastor Lawson.

⁵⁾ After Seventy-five Years s. 132.

⁶⁾ After Seventy-five Years s. 120 ff.

⁷⁾ Augustanasynodens gudstjänstliv är skildrat bl. a. i Alb. Lysander På studiefärd i Amerika, Malmö 1909, s. 110, se även N. Söderblom a. a. s. 257.

uppgift att bedriva liturgiska studier och verka för en god utveckling på gudstjänstlivets område var The Church Music and Liturgical Art Society, som stiftades 1898 i Pittsburgh, Pennsylvanien, och vars ledande kraft från början varit Dr. Luther D. Reed, som också betraktas som hela den liturgiska rörelsens förnämsta kraft bland de amerikanska lutheranerna. Bland målen för sin verksamhet ser sällskapet att söka möjliggöra en gemensam liturgi för alla amerikanska lutheraner, en strävan vi mött också i annat sammanhang. Sällskapet sammankom till månatliga möten och de föredrag, som därvid höllos, utgavos varje år i broschyrform. 1906 samlades det då utkomna till ett större verk, vari också förekommer ett bidrag av Augustana-professorn Dr. Forsander med titeln »The Swedish Liturgies». Som en frukt av sällskapets verksamhet kan också den avdelning för liturgik och kyrklig konst betraktas, som upprättats vid det lutherska seminariet i Philadelphia, och dit Dr. Reed kallats som förste innehavare av den där upprättade professuren.¹⁾

Över hela den amerikanska kristenheten kan under detta århundrade spåras ett ökat intresse för omvårdnaden av gudstjänstlivet och vad därmed står i sammanhang. Detta är icke minst märkbart hos de »icke-liturgiska» samfunden av reformert ursprung och har hos dessa avsatt mycket värdefulla spår också på kyrkobyggandets område. Nattvardsbordets ersättande med ett altare kan nämnas som typiskt för denna utveckling.²⁾ De lutherska samfunden ha härvidlag mera att vårda sin traditionella typ, faran för dem är att falla till föga för anglo-amerikanska begrepp om det kyrkligt korrekta. En uppgift för dem vore att för den ärvda typen skapa en naturlig växt i den nya jordmånen. Aktgivande på nya strömningar i hemlanden kunde hindra, att man förblev stående vid vad som på utflyttandets tid var högsta mod.³⁾ Inom Augustanasynoden har man fått en del kyrkobyggnader, som direkt inspirerats av kända kyrkor i hemlandet. I en del fall kan man nog tala om kopiering.⁴⁾

Bevisen för det ökade liturgiska intresset i det lutherska Amerika äro talrika. Vi hava redan anført Ärkebiskop Söderbloms intryck. Belysande är också en jämförelse mellan de festskrifter, som utgavos till Augustanasynodens 50-års jubileum och till dess 75-årshögtid. I den förra beklagas den självbelåtenhet med ceremonier, som kan förmärkas, men också den reformerta atmosfär, som på andra håll framträder inom synoden, under det att vi i den senare publikationen på flera håll möta omnämmanden av det ökade intresset för liturgien och kyrkornas prydande. Och detta växande intresse konstateras med glädje.⁵⁾

¹⁾ Ovanst. uppg. enl. medd. av Pastor Lawson.

²⁾ Dessa problem ha nyligen fått en ingående behandling i A. L. Drummond *The Church Architecture of Protestantism*, Edinburgh 1934, se s. 175.

³⁾ Drummond a. a. bl. a. s. 125.

⁴⁾ Lawson i *After Seventy-five Years* s. 134.

⁵⁾ *The Augustana Synod*, Rock Island 1910, s. 43, *After Seventy-five Years* förutom Lawson op. cit. se även ss. 15, 103 och 113.

Liksom mot det förra seklets slut så har också nu det ökade intresset för liturgiska frågor lett till bildandet av en organisation för studium och debatt av hithörande ting. 1927 samlades, på inbjudan av en luthersk präst i Hoboken, New Jersey, ett antal av hans ämbetsbröder i nämnda stad. Denna sammankomst gav upphovet till The Liturgical Society of Saint James, vilket samfund först 1932 blev slutgiltigt organiserat. Efter en sammankomst i Detroit följande år utgav sällskapet sin första publikation, Pro Ecclesia Lutherana I, innehållande de föredrag, som förekommit vid konferensen. Denna publikation har sedermera följts av en andra del. Vi komma i det följande att få anledning till att taga närmare del av några bland de här publicerade uppsatserna.¹⁾ Innan vi gå att genom den tillgängliga litteraturen söka lära känna det senaste stadiet i den liturgiska rörelse, vi i det ovanstående följt, kan det vara lämpligt att i största korthet redogöra för Saint James-sällskapets principer och program. Vi följa därvid ett av sällskapet utgivet litet programblad.

Grunden är Kristi befallning om evangeliets förkunnande och sakramentens förvaltande, och ändamålet är kyrkans uppbyggande, allt, som därvidlag är till hindern, måste avvisas under det att allt, som kan vara befrämjande, bör få komma till sin rätt. Med hänvisning till 1. Kor. 14:33 hävdas, att allt i gudstjänsten måste utföras i en lämplig form och ordning. Till gudstjänstens form räknar man: liturgien, musiken, skruden och annat, till dess ordning följden av de olika momenten i gudstjänsten. Därför att formerna ha en så stor uppfostrande betydelse och dessutom måste vara värdiga sitt höga ändamål, äro de värda ett noggrant studium. Slutligen påpekas den lutherska kyrkans historiska karaktär och dess skatt av liturgisk litteratur och tradition ävensom betydelsen av att skönhetens princip får komma till sin rätt i kulten. Sällskapet säger sig eftersträva ett liturgiskt berikande av bruket av Common Service, utan att dock vilja eftersträva någon slavisk uniformitet. Vidare önskar man ett flitigare bruk av Nattvarden och ett bättre tillvaratagande av kyrkoårets skatter (faran för en sekularisering måste härvidlag vara större i Amerika än i de lutherska länderna i Europa genom det stora reformerta inflytandet). Man önskar också få en liturgiskt uppställd bönbok för såväl den enskilda som den offentliga andakten samt att liturgiska bruk bli övade i skolorna, så att det uppväxande släktet vänjes vid den egna kyrkans ordning. Studium och användande av den gregorianska musiken anbefalles, likaså studiet av bekännelsen sådan den är uttryckt i Konkordieboken, »medan vi återställa vår kyrkas liturgiska arv, få vi ej förlora hennes mest prisade egendom: Guds Ord och Luthers rena lära».

Vi ha lämnat en så pass fullständig redogörelse för sällskapets inställning, ej därför att vi här skulle stå inför något helt nytt,

¹⁾ Pro Ecclesia Lutherana I och II ha av Pastor Lawson översänts för att sedermera som gåva överlämnas till Lunds universitetsbibliotek.

utan för att det redan från början skall vara tydligt, att vi här möta en rörelse, som vill stå helt på den lutherska bekännelsens grund. Det har nämligen ej saknats antydningar om förklädda jesuiter, eftersägare till anglo-katolikerna, kyrkliga modediktorer och annat sådant, som ju alltid brukar framkomma i samband med liturgiska diskussioner, men här förefaller mindre berättigat än någonsin.¹⁾ Fråga vi sedan efter sällskapet inflytande på församlingarnas gudstjänstliv, synes det endast vara några få församlingar i Missourisynoden, som accepterat den fullständiga liturgiska apparaten med skrudar, ljus, rökelse och processioner och där hela gudstjänsten med texter och böner sjunges.²⁾ De bilder Pro Ecclesia Lutherana II ger av ett »kanoniskt» utrustat altare och en skrudad präst med ministrant inför altaret, erinra enligt vår mening på ett icke lyckligt sätt om de något för stereotypa kyrkoinredningar och kulttillbehör, som pläga återgivas i anglikanska kyrkoleverantörers kataloger och mot vilka produkter man numera även på anglikanskt håll börjar protestera.

Vi gå så att taga en överblick av den senaste liturgiska diskussionen, sådan den möter i de ovan nämnda publikationerna samt även i någon mån utanför desamma. Det kan då vara lämpligt att börja med de invändningar, som framställts mot det liturgiska program, vi ovan gjort bekantskap med. I The Lutheran Church Quarterly 1933 möta vi under rubriken »Wanted: some new wine skins» en framställning, som i detta sammanhang ej är utan intresse. Författaren konstaterar genast behovet av en gudstjänstlig förnyelse och detta behov anser han grunda sig på två omständigheter. Dels har kulturen i Förenta Staterna börjat mogna och de estetiska kraven i följd därav ökats och dels har människorna försatts i ett nytt liv, i en fullständigt ny värld: teknikens, vetenskapens och fartens. En värld med nya politiska och sociala ideal. Skola vi nu med den liturgiska rörelsen, vilkens stora tillväxt, särskilt bland det yngre prästerskapet, författaren konstaterar, återvända till medeltiden? De gamla ordningarna hade sitt stora värde, den liturgiska rörelsen har sina stora förtjänster: den gör gudstjänsten skön, den skapar ordning, den reducerar predikans ställning, den kommer att göra slut på religiösa »föreläsningar» («Bible Sunday») och den tillför gudstjänsten ett behövt mystiskt element. Men den liturgiska rörelsen befordrar sakramentalism, sacerdotalism och traditionalism. Författaren varnar för, att med hänsyn till den betydelse den liturgiska renässansen haft för den romerska kyrkan, bygga några förhoppningar på densamma för framtiden och erinrar om, att den ortodoxa kyrkan »fursten bland alla ritualistiska kyrkor» praktiskt taget är utplånad (en mild överdrift synes det). Så långt kritik och analys, några direkta förslag komma ej fram, det betonas blott, att något nytt måste

¹⁾ Dessa frågor beröras och sällskapets principer utvecklas närmare i inledningarna till Pro Ecclesia I och II.

²⁾ Enl. medd. av Pastor Lawson.

till, i vilket sammanhang det erkännes att den nya byggnaden ej kan hänga i luften. Men huru mycken anknytning författaren vill ge till det traderade blir aldrig riktigt klart.¹⁾

I The Augustana Quarterly 1927 tager Dr. C. J. Södergren upp frågan om en kommande revision av synodens liturgi. Vi skola blott uppmärksamma några önskemål inför en eventuell revision, som framställles i denna uppsats. Arkaismer måste bort-hebreiska ord böra översättas till engelska, det trefaldiga Kyrie bör ersättas med ett rop till Gud om nåd, den allmänna kyrkobönen måste förkortas, i nattvardsmässan bör prefationen utgå och likaledes Herrens bön, »den är icke lämplig (pertinent) här» (!). Vi hava tagit med denna redogörelse närmast därför, att en svensk läsare knappast kan undgå att erinra sig 1811 års kyrkohandbok och dess liturgiska ideal (utom vad beträffar kyrkobörens förkortande).²⁾ I samma tidskrift för 1934 besvarar en författare frågan, om förändringar i synodens liturgi äro önskvärda, med: nej. Han önskar inga större förändringar av fruktan, att det fria vittnesbördet då kan råka i fara att undanskymmas. Tillsammans med denna uppsats och som svar på samma fråga finnes ett inlägg av Pastor Lawson, där efter en historisk inledning en del önskemål framföras mera till att berika än förändra den bestående ordningen. Lawsons viktigaste bidrag till diskussionen torde dock vara den översättning av våra två senaste alternativ till allmän kyrkobön, som han bifogar sin artikel. Därigenom har han bidragit till att göra Augustanasynoden förtrogen med de senaste liturgiska nyförvärven i moderkyrkan och till att berika synodens gudstjänstordning.³⁾ Med Lawsons inlägg ha vi kommit åter till den liturgiska rörelsens befrämjare, om han än måste sägas stå avvaktande till det fullständiga förverkligandet av rörelsens program. Vi övergå därför till att genom en översikt av innehållet i de båda samlingarna Pro Ecclesia Lutherana söka ytterligare lära känna rörelsen.

Redan i de grundsatser för S:t James Society, vi ovan refererat, framhölls betydelsen av ett noggrant studium av de gudstjänstliga formernas historia. Det är då klart, att ett flertal av bidragen till sällskapet publikationer äro rena historiska undersökningar. Vi endast nämna några titlar: Luthersk tradition, Lutherska mässrubriker från 1500-talet, Common Service, dess ursprung och utveckling, samt om mässkruden. Att i detta sammanhang gå närmare in på vad här framlägges, låter sig ej göra, däremot skola vi i all korthet observera ett par andra bidrag. Det ena handlar om anglikanskt lutherska förbindelser. De slutledningar, som där göras angående vissa resultat av det anglikanska inflytandet på svenskt kyrkoliv och svensk teologi, kanske en svensk läsare ej är benägen att till alla delar acceptera. Däremot är fram-

¹⁾ A. Shumaker i The Lutheran Church Quarterly oct. 1933.

²⁾ The Augustana Quarterly 1927, s. 335.

³⁾ The Augustana Quarterly oct. 1934, s. 321 ff. och s. 307 ff.

ställningen av förhållandet mellan de episcopala och den lutherska kyrkan i Förenta Staterna av ett visst intresse. Uttrycket »när en lutheran blir tillräckligt rik för att anskaffa en andra tjänare blir han episcopal», säger en del om kyrkotillhörighet och socialt anseende. Av större betydelse är dock det, som framhålles beträffande det dåliga liturgiska inflytande anglikansk sed utövat på de lutherska prästerna och församlingarna: införandet av de mässskjorteklädda körerna, som ej på ett naturligt sätt låta inlemma sig i den lutherska gudstjänsten, samt bruket att koppla samman morgongudstjänsten med mässans första del, vilket försvårar ett återvändande till den ideala ordningen med en fullständig högmässa varje söndag. Slutligen lämnas en översikt av de partier i Common Service, som äro direkt övertagna från Book of Common Prayer.¹⁾ Förtjusningen för den uniformerade kören, som vi också påträffat i »Augustana», göres till föremål för ett mildt gisslande även i den andra uppsats, vi vilja stanna vid. Den bjuder åtskilligt av intresse, viktigast är dock dess påpekande av de tre kriser, som hotat den amerikanska lutherdomen: renlärighetsstriden, språkfrågan och nu slutligen faran, att den reformerta gudstjänst-uppfattningen skall vinna övertaget också på luthersk mark.²⁾ Så hotas lutherdomens gudstjänstliv av främmande inflytande från två håll och detta hot blir till fara i det ögonblick endera av de två huvudströmningarna hos henne erhåller en för stark betoning, så att den liturgiska traditionalismen får förkväva det fria vittnesbördet eller den gudstjänstliga nihilismen tillåtes bortkasta de skatter i vilka styrkan av fädernas gudsdyrkan ännu kan förnimmas och som binda släkte vid släkte i en helig gemenskap. Så blir måttfullhet av nöden för att icke genom överdrifter stora värden skola givas till spillo och också därför att tillhörigheten till kyrkan kräver icke självhävdelse men vilja att inordna sig i helheten. Så böra de som önska en fri och enkel gudstjänst betänka sin plikt mot kyrkans gudsdyrkan, dess liv och dess historia. De, som älska ett rikt ritual, måste betänka, huru sakta människor kunna tillgodogöra sig rituella förändringar, de må ej glömma, att ett enkelt ritual gör gudstjänsten lika riktig som ett rikt, att den enkla gudstjänsten kan vara fullt korrekt på sitt sätt och den rika full av misstag. »Alla som ha intresse för det gudstjänstliga måste ha till motto: Styrk dina bröder, ty kyrkans enhet är en underbar verklighet.» Ovanstående tankar möta i en uppsats införd i det redan anförda numret av The Lutheran Church Quarterly. Den är den mest mogna och centrala framställning av hithörande problem, som mött i den genomgångna amerikanska litteraturen och med den vilja vi sluta.³⁾

Söka vi så sammanfatta våra intryck av den liturgiska rörelse på lutherskt område i Amerika, vi lärt känna, framträder den

¹⁾ Pro Ecclesia II s. 58 ff.

²⁾ Pro Ecclesia I s. 42.

³⁾ George Seltzer Whiter Worship a. a. s. 371.

i första hand som ett led i lutherdomens självbevarelsekamp. Ur den synpunkten kan rörelsen gott sägas vara 100-årig. Därav följer ytterligare rörelsens starka konfessionella förankring och (fasthet föder frimodighet), dess positiva inställning till det samlade västerländska arvet av liturgiska skatter. Men denna positiva inställning betyder ej, att man söker framkonstruera nya gudstjänstordningar, tvärtom är frånvaron av alla dylika försök märklig, då man betänker motsvarande förhållanden i Europa. Så har det också från Saint James Society kunnat framhållas, att sällskapet ej framträtt med så mycket som ett förslag till vesperritual, så mycket mindre då med någon nyordning av mässan. När man vidare från samma sida betonar, att man ej anser sig ha löst problemet om det liturgiska livets närande genom införande av fullt ut liturgiska gudstjänster eller genom att göra församlingsmedlemmarna förtrogna med liturgiens historia (sådan kunskap är väl nödvändig för att folket skall kunna förstå gudstjänsten) utan att det ytterst fordras att människan är grundad i den tro, som är liturgiens själ. Ringaktningen för Nattvarden visar, att det brister härvidlag. Det synes att en rörelse, som så söker sig ut på djupet, ej gärna kan anklagas för att ej taga hänsyn till människornas nöd, ej heller kan den förnekas hemorts rätt på evangeliskt område. Däremot skulle man kunna hävda, att den fyller de krav, som ur vetenskaplig synpunkt kunna ställas på en liturgisk reformrörelse: ett grundligt historiskt inträngande i den egna gudstjänstens utveckling sedd i sitt allmänkyrkliga sammanhang och ett kritiskt övervägande av det samtida kyrkolivets behov.¹⁾

Harald Andersson.

Efterskrift.

I The Augustana Quarterly oct. 1935, som kommit oss tillhanda först sedan ovanstående förelåg i korrektur, har den nye Presidenten för Augustana College C. Bergendoff i en uppsats: The cultural Heritage of The Augustana Synod, med utgångspunkt från ett exemplar av 1811 års Handbok, som av Esbjörn använts i Andovers församling, givit en översikt av det gudstjänstliga arvet från moderkyrkan och hur det blivit använt inom Synoden. Av intresse är, huru oppositionen från Norrlands-läsarnas sida mot absolutionens formulering också går igen i Synoden. Att kapitlet om biskopsinvi gning ej fick någon användning på amerikansk botten ger författaren anledning att erinra om vad Synoden är skyldig amerikansk lutherdom. »Från den svenska kyrkan har Augustana synoden ärvt sin tro och sin gudstjänstordning; från amerikansk lutherdom har den fått sin författning». (The Augustana Quarterly vol. XIV no. 4 s. 347 ff.).

¹⁾ Jmfr. Y. Brilioth Svensk teol. kvartalsskrift 1935 s. 195.